

Sygn. akt II CSK 844/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 sierpnia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Henryk Pietrkowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Anna Owczarek

SSN Roman Trzaskowski

Protokolant Agnieszka Łuniewska

w sprawie z powództwa D. N.
przeciwko Skarbowi Państwa - Sądowi Okręgowemu w S.
o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej
w dniu 10 sierpnia 2017 r.,
skargi kasacyjnej powódki
od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 9 czerwca 2016 r., sygn. akt I ACa (...),

- 1. oddała skargę kasacyjną,**
- 2. przyznaje adw. D. J. od Skarbu Państwa - Sądu Apelacyjnego w (...) kwotę 5.400 (pięć tysięcy czterysta) zł powiększoną o należny podatek VAT tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powódce z urzędu w postępowaniu kasacyjnym,**
- 3. nie obciąża powódki kosztami postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w S. wyrokiem z dnia 2 grudnia 2015 r. uwzględnił powództwo D. N. przeciwko Skarbowi Państwa – Sądowi Okręgowemu w S. o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego w postaci wyroku karnego Sądu Rejonowego w S. z dnia 14 kwietnia 2003 r., na podstawie którego K. W. - daleka krewna powódki, po której spadek odziedziczyła powódka - została zobowiązana na podstawie art. 46 § 1 k.k. do naprawienia szkody przez zapłatę kwoty 271.699,98 zł na rzecz Skarbu Państwa – Sądu Okręgowego w S. Sąd ten, uwzględniając powództwo, wskazał, że orzeczony w 2003 r. obowiązek naprawienia szkody stanowił określony w art. 39 pkt 5 i art. 46 § 1 k.k. środek karny, a wynikający z niego obowiązek, jako ściśle związany ze skazaną wyrokiem karnym K. W., nie należał do spadku po niej (art. 922 § 2 k.c.).

Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem z dnia 9 czerwca 2016 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego i powództwo oddalił; powołał się na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2015 r., V CSK 482/14 (nie publ.), zgodnie z którym możliwość orzekania przez sąd karny na podstawie art. 46 § 1 k.k. o obowiązku naprawienia szkody nie oznacza, że zasądzone odszkodowanie traci cywilnoprawny charakter, wchodzi więc do spadku.

Z ustaleń poczynionych w sprawie wynika, że K. W. zmarła 20 maja 2010 r., a spadek po niej nabyła powódka i inni spadkobiercy (postanowienie Sądu Rejonowego w S. z dnia 29 września 2014 r. w sprawie II Ns (...)). Wyrokowi karnemu zobowiązującemu K. W. do naprawienia szkody, Sąd Rejonowy w S. postanowieniem z dnia 24 marca 2015 r. (sygn. akt IV KO (...)) nadał na podstawie art. 787 k.p.c. klauzulę wykonalności przeciwko spadkobiercom K. W., w tym powódce, biorąc za podstawę rozstrzygnięcia sądowe postanowienie spadkowe.

Powódka w skardze kasacyjnej od tego wyroku zarzuciła naruszenie 46 § 1 k.k. w brzmieniu nadanym przez ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88 poz. 553) przez wadliwe zakwalifikowanie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody, jako zobowiązania o charakterze cywilnoprawnym. Środek ten jest instytucją prawa karnego materialnego, do którego zastosowanie

znajdują dyrektywy wymiaru kary, o których mowa w art. 53 i nast. k.k., a nie przepisy prawa cywilnego. Skarżąca podniosła także zarzut naruszenia art. 922 § 2 k.c. przez wadliwe zakwalifikowanie obowiązku naprawienia szkody, wynikającego ze środka karnego, jako podlegającego dziedziczeniu. Zarzucając naruszenie art. 5 k.c. podniosła, że jest osobą małoletnią i daleką krewną K. W., a w chwili popełnionego przez nią przestępstwa, jeszcze się nie narodziła.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Powódka, domagając się pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności, podniosła, że orzeczony w nim na podstawie art. 46 k.k. obowiązek naprawienia szkody nie miał charakteru cywilnoprawnego, lecz jako środek karny realizował wyłącznie funkcję represyjną. Zdaniem powódki, gdyby nawet uznać, że instytucja przewidziana w tym przepisie spełnia też - a nawet wyłącznie - funkcję kompensacyjną, to obowiązek naprawienia szkody wynikający z wyroku karnego nie podlega dziedziczeniu, jest on bowiem ściśle związany z osobą, wobec której został orzeczony (art. 922 § 2 k.c.).

Rozstrzygając zagadnienie charakteru i istoty obowiązku naprawienia szkody orzeczonego na podstawie art. 46 k.k., podnieść należy, że środek ten pojawił się w kodeksie karnym z 1997 r. Jego umiejscowienie w rozdziale V „Środki karne” wywoływało przez wiele lat kontrowersje zarówno w doktrynie prawa karnego, jak i w orzecznictwie sądowym. Większość zagadnień związanych z orzekaniem i wykonywaniem orzeczeń nakładających obowiązek naprawienia szkody wynikała z niejednorodnego charakteru tego środka. W doktrynie prezentowano stanowisko, że obowiązek naprawienia szkody ma charakter penalny, a pewne elementy natury cywilnoprawnej nie zmieniają jego głównej funkcji, jaką jest ukaranie i resocjalizacja skazanego sprawcy. Według innego stanowiska, w środku karnym przewidzianym w art. 46 k.k. przeważa funkcja kompensacyjna, gdyż jego celem jest właśnie naprawienie wyrządzonej przestępstwem szkody. Zgodnie ze stanowiskiem pośrednim, środek ten pełni zarówno funkcję penalną, jak i kompensacyjną, a obie mają równorzędne znaczenie. Także w orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazywano na obie funkcje; na kompensacyjną zwrócono uwagę w wyrokach z dnia 4 lutego 2002 r., II KKN 385/01 (nie publ.) i z dnia 11 marca 2005 r., V KK

355/04 (OSNKW 2005, poz. 541), natomiast przewagę represyjnego charakteru tego środka podkreślono w wyrokach z dnia 23 lipca 2009 r., V KK 124/09 (OSNKW 2009, poz. 1593) i z dnia 13 maja 2005 r., IV CK 706/04 (nie publ.) oraz w uchwale z dnia 21 grudnia 2006 r., III CZP 129/06 (OSNC 2007, nr 10, poz. 151).

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 31/11 (OSNC 2012, nr 3, poz. 29), w której uzasadnieniu zawarte jest stwierdzenie, że „obowiązek naprawienia szkody, w razie śmierci skazanego, nie przechodzi na spadkobierców” oraz postanowienie tego Sądu z dnia 15 maja 2015 r., V CSK 482/14 (nie publ.), w którym Sąd Najwyższy uznał, że obowiązek taki „jako element majątku spadkodawcy wchodzi do spadku i przechodzi na jego spadkobierców” - wbrew ocenie przyjętej przez Sąd Apelacyjny - nie pozostają w opozycji do siebie. W pierwszym z wymienionych orzeczeń Sąd Najwyższy, dostrzegając w środku karnym przewidzianym w art. 46 k.k. także funkcję kompensacyjną, zaznaczył, że „obowiązek naprawienia szkody powinien wykonać sam skazany” (bez możliwości zwolnienia go przez ubezpieczyciela) i w kontekście tego stwierdzenia podkreślił, że „obowiązek ten nie przechodzi na spadkobierców”. Z tego stwierdzenia nie wynika, że obowiązek, o którym mowa w art. 46 k.k., nie stanowi składnika spadku po osobie, wobec której został orzeczony. W drugim ze wskazanych orzeczeń Sąd Najwyższy, zajmując stanowisko, że wspomniany obowiązek, jako składnik majątku spadkodawcy wchodzi do spadku i przechodzi na jego spadkobierców, trafnie wywiódł, że jeżeli czyn wyrządzający szkodę jest przestępstwem, to w niczym nie zmienia to przesłanek, od których zależy powstanie zobowiązania do odszkodowania oraz zasad jego ustalania, a dług wynikający z takiego zobowiązania dla sprawcy szkody ma, niezależnie od tego jaki sąd, cywilny lub karny, o nim orzeka, charakter cywilnoprawny. Cywilnoprawny charakter zobowiązania, które powstało z czynu będącego przestępstwem, podkreśla sam ustawodawca, wskazując w art. 46 § 1 k.k., że sąd karny orzeka o obowiązku naprawienia szkody w całości lub części, a tylko nie stosuje się przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczeń i możliwości zasądzenia renty.

Potwierdzeniem wykładni zakładającej istnienie w instytucji przewidzianej w art. 46 k.k. prymatu funkcji kompensacyjnej nad funkcją represyjną była nowelizacja przepisów kodeksu karnego, dokonana ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie

ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., poz. 36). Na jej podstawie z dniem 1 lipca 2015 r., wobec uchylecia w art. 39 k.k. punktu 5, obowiązek naprawienia szkody został usunięty z katalogu środków karnych. W znowelizowanym art. 46 § 1 k.k. wyraźnie wskazano, że sąd karny, nakładając obowiązek naprawienia szkody, stosuje przepisy prawa cywilnego. Na skutek dokonanych zmian regulacja przewidziana w art. 46 k.k. oparta jest na podstawowej zasadzie odpowiedzialności deliktowej zawartej w art. 415 k.c., zgodnie z którą „kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia”. Dodać należy, że zmiany te sprawiły, że obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem przejął w całości funkcję powództwa adhezyjnego, czego konsekwencją była rezygnacja z tej instytucji i uchylenie przepisów kodeksu postępowania karnego ją normujących. Sąd, orzekając na podstawie art. 46 § 1 k.k., stosuje, jak z niego wynika, przepisy prawa cywilnego.

W świetle przytoczonych argumentów należało uznać, że obowiązek wynikający z art. 46 k.k. w brzmieniu obowiązującym do dnia 1 lipca 2015 r. nie był wyłącznie obowiązkiem prawnokarnym, takim jak na przykład obowiązek zapłaty grzywien i kar pieniężnych, lecz miał charakter cywilnoprawny. Obowiązki majątkowe mające - mimo braku wyraźnego wskazania normatywnego – charakter cywilnoprawny należą do spadku (art. 922 § 1 k.c.). Orzeczony wyrokiem karnym z dnia 14 kwietnia 2003 r. obowiązek naprawienia szkody spełnia te warunki, wszedł zatem do spadku po K. W. Zarzut naruszenia art. 46 k.k. przez błędną jego wykładnię należało uznać za niezasadniony.

Podobnie Sąd Najwyższy ocenił zarzut naruszenia art. 922 § 2 *in principio* k.c. przez jego niezastosowanie. Zgodnie z tym przepisem nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą. W doktrynie trafnie podkreśla się, że w braku wyraźnego wskazania ustawowego wniosek odnośnie do dziedziczności bądź niedziedziczności danego prawa lub obowiązku musi być wyprowadzony z jego natury lub charakteru, przy założeniu istnienia w danym systemie prawnym domniemania dziedziczności praw i obowiązków zmarłego, jeśli mają one charakter cywilny i majątkowy. Niekiedy wskazówki odnośnie do dziedziczności danego prawa lub obowiązku da się wyprowadzić jedynie z cech danego stosunku prawnego. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 19 listopada 1996 r.,

III CZP 114/96 (OSNC 1997, nr 3, poz. 25) trafnie podniósł, że należy odrzucić przypuszczenie, jakoby związek, według art. 922 § 2 k.c., miał polegać tylko na tym, że obciążał osobę zmarłego. Przeczy temu istota spadku jako ogółu praw i obowiązków należących do oznaczonej osoby oraz redakcja art. 922 § 1 i 2 k.c., w których wprawdzie mowa jest o zmarłym, a następnie o osobie, w celu wyraźnego przeciwstawienia sytuacji uregulowanych jako zasada (art. 922 § 1 k.c.) i wyjątek (art. 922 § 2 k.c.). Odmienne funkcje indywidualnych (osobistych) praw i obowiązków przejawiają się przede wszystkim w uregulowaniu dotyczącym ich wygaśnięcia. Ze śmiercią samych osób gasną na przykład obowiązek zaniechania działania naruszającego cudze dobra osobiste, obowiązek złożenia oświadczenia w celu usunięcia skutków naruszenia takiego dobra, obowiązek alimentacyjny (art. 139 k.r.o.). Wskutek rozwiązania umowy wygasa także obowiązek wykonania dzieła wymagającego przymiotów osobistych (art. 645 § 1 k.c.) lub wykonania zlecenia (art. 748 k.c.). W orzecznictwie uznano też, że obowiązek wykonywania pracy w ramach stosunku pracy jest ściśle związany z osobą pracownika, wobec czego nie przechodzi na jego spadkobierców (uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 1994 r. I PZP 1/94 - OSNCP 1994, z. 9, poz. 172). W braku odmiennej umowy nie przechodzą na spadkobierców zobowiązania wspólnika wynikające z umowy spółki (art. 860 § 1 k.c.).

W zakresie stosunków zobowiązaniowych dziedziczeniu podlegają prawa i obowiązki niezależnie od źródła, z którego dany stosunek obligacyjny wypływa. W piśmiennictwie i orzecznictwie jednolicie przyjmuje się, że roszczenie o naprawienie szkody, jak i odpowiadający mu obowiązek zasadniczo są dziedziczne. Tylko wyjątkowo ze względu na istotę i naturę prawa, którego realizacja ma na celu zaspokojenie interesu wyłącznie samego spadkodawcy, nie można ich dochodzić po śmierci poszkodowanego (np. roszczenia przewidziane w art. 444 § 1 zd. 2 i art. 444 § 2 k.c.) (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1971 r., I CR 651/70, nie publ.). Za trafny uznać należy pogląd wyrażony w doktrynie, że okoliczności dotyczące osoby spadkodawcy (np. jego wina, będąca podstawą powstania obowiązku odszkodowawczego) nie oznaczają ścisłego związku danego prawa lub obowiązku z osobą spadkodawcy i nie wyłączają przejścia ich w drodze

dziedziczenia. Z przytoczonych względów należało uznać, że Sąd Apelacyjny nie naruszył art. 922 § 2 *in principio* k.c. przez jego niezastosowanie.

Sama okoliczność, że powódka jest osobą małoletnią nie mogła stanowić podstawy uznania, że żądanie strony powodowej jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.). Z materiału zebranego w sprawie wynika, że powódka nabyła razem z innymi trzema współspadkobierczyniami spadek z dobrodziejstwem inwentarza, co oznacza, że odpowiada za długi spadkowe do wartości stanu czynnego spadku (art. 1031 § 2 k.c.). Z tych względów i wobec braku innych okoliczności, które podlegałyby ocenie w płaszczyźnie art. 5 k.c., należało zarzut naruszenia art. 5 k.c. ocenić jako nieusprawiedliwiony.

O kosztach postępowania kasacyjnego Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 102 k.p.c., a o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu w postępowaniu kasacyjnym – na podstawie § 2 i 16 ust. 4 pkt 1 w zw. z § 8 pkt 7 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz. U. z 2016 r., poz. 1714).

aj

r.g.